

СУТНІСТЬ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Розглянуто динаміку виробітку в Україні порівняно з іншими європейськими країнами протягом досліджуваного періоду. Наведено основні причини низької продуктивності праці в нашій країні. Обґрунтовано важливість підвищення продуктивності праці на підприємствах.

Ключові слова: *праця, продуктивність, продуктивність праці, виробіток, суспільна продуктивність праці, зростання продуктивності праці.*

Проблема продуктивності праці за рівнем вагомості, станом дослідженості та ступенем дискусійності у розумінні сутності, методів оцінювання та управління не поступається іншим актуальним проблемам вітчизняної економіки. З одного боку світовій економічній думці добре відомо, що зростання конкурентоспроможності та сталий економічний розвиток країни неможливі без підвищення продуктивності праці в умовах всеохоплюючої глобалізації. З іншого боку, значно зменшилася кількість публікацій, присвячених проблемі продуктивності праці; не відображає такі відомості повною мірою і офіційна статистика.

Підвищення продуктивності праці на мікрорівні призводить до підвищення конкурентоспроможності країни в цілому, тобто підвищення можливостей країни в умовах ринку виробляти товари та послуги, які відповідають вимогам світових ринків при одночасному збереженні чи підвищенні реальних доходів своїх громадян. Головною метою кожної держави має бути досягнення високого і постійного зростаючого рівня життя своїх громадян. Ця мета може бути реалізована лише за умов зростання продуктивності праці.

На макроекономічному рівні зростання продуктивності праці визначає динаміку валового внутрішнього продукту, забезпечує збільшення купівельної спроможності основної маси населення, стає дійовим засобом послаблення інфляції і основним джерелом реалізації заходів, спрямованих на соціальний розвиток і зростання рівня життя населення [2, с. 99].

В умовах ринкових відносин завдання підвищення продуктивності праці як джерела реального економічного зростання стає життєво важливим для подальшого розвитку економіки. У сучасному світі економічними лідерами стають не ті країни, які мають значні природні ресурси, а ті, які здатні досягти високого рівня продуктивності праці.

Необхідність підвищення продуктивності праці посилюється низкою причин: по-перше, досягнутий рівень продуктивності праці є індикатором розвитку національної економіки і в цьому контексті Україна не входить до ряду розвинутих країн; по-друге, ефективне використання праці підвищує конкурентоспроможність національної

економіки; по-третє, вихід вітчизняної економіки із кризи можливий, передусім, через підвищення продуктивності праці; по-четверте, прогресивна динаміка продуктивності праці та відповідне збільшення доходів працюючих і прибутків підприємств сприятиме економічному зростанню, розширенню можливостей соціального розвитку.

Багатогранна проблема підвищення продуктивності праці стала предметом уваги багатьох зарубіжних дослідників, зокрема – Д. Сінка, Г. Емерсона, Б. Генкіна, Р. Яковлева, А. Щербакова, П. Ігнатовського та ін. Серед українських вчених істотний внесок у вивчення цієї проблеми зробили: О. Грішнова, А. Ревенко, В. Дієсперов, М. Семикіна, О. Купець, Е. Лібанова та ін.

Мета статті полягає в узагальненні підходів до трактування продуктивності праці та обґрунтуванні необхідності її підвищення в сучасних умовах.

У науковій літературі існують різні погляди на тлумачення терміна "продуктивність праці", що зумовлює відмінності в методологічних підходах щодо її вимірювання на різних економічних рівнях, різні точки зору на можливості управління продуктивністю праці, що в свою чергу унеможлиблює її довгострокове зростання в сучасних умовах.

За рекомендаціями Міжнародної організації праці (МОП), пропонується розрізняти поняття "продуктивність" і "продуктивність праці". Продуктивність вважається загальним показником, який, по-перше, показує ефективність використання ресурсів (праці, капіталу, землі, матеріалів, енергії, інформації тощо) під час виробництва різних товарів і послуг, по-друге, відбиває взаємозв'язок між кількістю і якістю вироблених товарів або наданих послуг і ресурсами, витраченими на їх виробництво, по-третє, дозволяє порівнювати результати виробництва на різних економічних рівнях.

Д. Сінк вважає, що продуктивність – це відношення кількості продукції, виробленої даною системою за даний період часу, до кількості ресурсів, спожитих для створення цієї продукції за той же період часу [8, с. 29].

Філософський сенс продуктивності найбільш повно і точно було визначено у 1959 році Комітетом з продуктивності при Європейському агентстві з проблем продуктивності: "Продуктивність – це, в першу чергу, стан розуму. Це ставлення до світу, яке припускає безперервне удосконалення всього властивого йому. Це переконаність у тому, що людина може виконувати роботу сьогодні краще, ніж учора, а завтра краще, ніж сьогодні. Зрештою, продуктивність передбачає безперервність зусиль, пов'язаних із пристосуванням економічної діяльності до умов, що постійно змінюються, застосуванням нових теорій та методів" [12].

Що стосується продуктивності праці, то Макконелл К.Р. і Брю С.Л. пишуть, що продуктивність праці (labor productivity) – це загальний об'єм продукції, поділений на кількість витраченої на його виробництво праці; середній продукт праці чи виробіток одного працівника [3, с. 925].

Економічна енциклопедія за редакцією С.В. Мочерного трактує продуктивність праці як ефективність виробничої діяльності людей у процесі створення матеріальних благ і послуг. Вимірюється кількістю продукції чи послуг, вироблених працівником за

одиницю часу (рік, місяць, тиждень тощо), або кількістю робочого часу, затраченого на виробництво продукції чи надання послуги [6, с. 118].

З точки зору автора відомого підручника з економіки праці, О. А. Грішної, продуктивність праці є узагальнюючим показником використання робочої сили, що, як і всі показники ефективності, характеризує співвідношення результатів та витрат, в даному випадку, – результатів праці та її витрат [1, с. 361].

Отже, в літературі існує широкий спектр думок стосовно продуктивності праці, що говорить про те, що ця категорія залишається досить суперечливою та дискусійною. Узагальнюючи наукові погляди, вважаємо необхідним дотримуватися такої позиції: продуктивність праці варто трактувати у вузькому і широкому сенсі, і це дещо знімає суперечності в її тлумаченні та подальшій оцінці:

- у вузькому сенсі продуктивність праці – це показник продуктивності конкретної праці на мікроекономічному або індивідуальному рівнях, що являє собою відношення обсягу виробленої продукції (послуг) до витрат лише одного з факторів виробництва – живої праці, які можуть вимірюватись за годину, день, квартал, рік (людино-години, людино-дні, у річних розрахунках – середньооблікова чисельність персоналу). Продуктивність праці на мікроекономічному рівні є одним із визначальних критеріїв та інструментів зменшення витрат, збільшення прибутковості, забезпечення ефективного функціонування підприємства, його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках;

- у широкому сенсі продуктивність праці – це суспільна продуктивність праці, яка характеризує результативність виробничого процесу на макrorівні і являє собою відношення загального обсягу виробленої продукції та послуг до загальних затрат праці. Так, А. Ревенко визначає продуктивність суспільної праці як відношення результатів економічної діяльності країни у вигляді ВВП до чисельності всього зайнятого населення [7, с. 32]. У довгостроковому періоді зростання цього співвідношення означає краще використання трудових, фінансових, матеріальних, енергетичних, технологічних і всіх інших ресурсів, сприяє розвитку економіки і створює передумови для соціального прогресу. Зменшення ж цього показника означає спад не тільки економічний, але і соціальний. Це показник економічної та соціальної ефективності використання залучених у виробництво ресурсів праці, який ще називають багатофакторною продуктивністю, маючи на увазі, що на неї впливають практично усі фактори виробництва.

Зростання продуктивності праці полягає в отриманні більше продуктів: за одиницю витраченого часу; з тієї ж маси сировини; тієї ж і навіть кращої якості.

За К. Марксом підвищення продуктивності праці полягає в тому, що частка живої праці зменшується, а частка уречевленої праці – зростає так, що загальна сума праці, що закладена в товари, зменшується. Збільшення продуктивності праці проявляється в зменшенні маси праці по відношенню до маси засобів виробництва, що приводяться цією працею в дію, або в зменшенні величини суб'єктивних факторів процесу праці порівняно з його об'єктивними факторами [4, с. 636].

Серед низки ключових проблем економіки України – низька продуктивність праці, неефективне використання усіх видів ресурсів, вкрай низький техніко-технологічний рівень виробництва, не конкурентоспроможність основних видів вітчизняної продукції, низька частка високотехнологічної продукції, низький рівень оплати праці переважної більшості найманих працівників, низька якість життя. Активізація людської праці, як свідчить історія людства, є головною умовою досягнення позитивних зрушень у добробуті населення і господарчому розвитку країни [8].

В Україні при спаді виробництва, різкому збільшенню рівня безробіття і витоку грошових засобів із виробничої сфери на всіх рівнях управління допущено ігнорування проблемою продуктивності праці. Показники продуктивності праці виключені із статистики підприємств, галузей, регіонів і всього господарства.

Користуючись найбільш поширеною методикою розрахунку продуктивності праці [11], нами проаналізовано динаміку виробітку в Україні протягом 2002 – 2011 років (табл. 1).

Як бачимо з таблиці, до 2008 року спостерігається зростання виробітку в Україні. У 2009 році, як наслідок фінансово-економічної кризи, виробіток зменшується на 1,71 тис. дол. США, а з 2010 року починається зростання цього показника, але вже значно меншими темпами, ніж це було до кризи.

Таблиця 1

Динаміка виробітку в Україні протягом 2002 – 2011 років

Показник	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
ВВП, млн. дол. США	208309	228296	256030	263007	282333	304755	311777	265763	276791	291064
Зайнятість, тис. осіб	20091	20163	20296	20680	20730	20905	20972	20192	20266	20324
Виробіток, тис. дол./зайнятого	10,37	11,32	12,61	12,72	13,62	14,58	14,87	13,16	13,66	14,32
Темп зростання до попереднього року	-	1,09	1,11	1,01	1,07	1,07	1,02	0,89	1,04	1,05
Темп зростання до 2002 року	-	1,09	1,22	1,23	1,31	1,41	1,43	1,27	1,32	1,38

Джерело: складено автором на основі даних [10]

У порівнянні з розвинутими країнами рівень продуктивності праці в Україні неприпустимо низький. Так, в 2011 році виробіток в Україні склав 22,65 % від рівня країн, що належать до Європейського Союзу та лише 15,31% від американського рівня (таблиця 2).

**Порівняння виробітку в Україні, Європейському Союзі та США, тис. дол.
на одного зайнятого протягом 2002 – 2011 років**

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Європейський Союз – 27	57,97	58,67	59,88	60,60	61,73	62,69	62,44	60,86	62,40	63,22
США	83,16	84,50	86,51	87,67	88,35	89,05	89,15	89,73	92,39	93,54
Україна	10,37	11,32	12,61	12,72	13,62	14,58	14,87	13,16	13,66	14,32
У % до ЄС	17,89	19,30	21,07	20,99	22,06	23,25	23,81	21,63	21,89	22,65
У % до США	12,47	13,40	14,58	14,51	15,42	16,37	16,68	14,67	14,78	15,31

Джерело: складено автором на основі даних [10]

Україна за рівнем виробітку знаходиться на 6 місці серед країн СНД після Росії (29,74 тис. дол.), Білорусії (26,83 тис. дол.), Казахстану (23,07 тис. дол.), Азербайджану (18,76 тис. дол.) і Туркменістану (17,92 тис. дол.), випереджаючи лише Армению, Молдову, Узбекистан, Таджикистан та Киргизію (рис. 1).

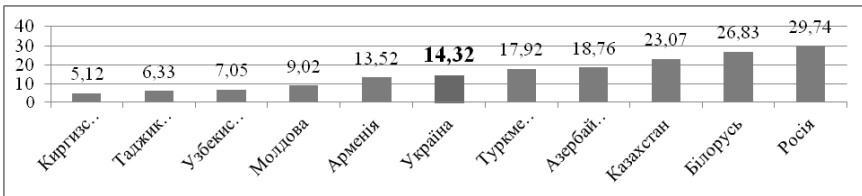

Рис. 1. Виробіток країн СНД у 2011 році, тис. дол. на одного зайнятого

Джерело: складено автором за даними [10]

Серед країн Європи по такому показнику продуктивності праці, як виробіток, станом на 2011 рік лідирує Люксембург (95,66 тис. дол.), за ним слідують США (93,54 тис. дол.) та Ірландія (92,32 тис. дол.). У п'ятірку кращих за рівнем виробітку країн також входять Норвегія (88,18 тис. дол.) та Австрія (73,51 тис. дол.). Україна за цим показником випереджає лише Молдову (рис. 2).

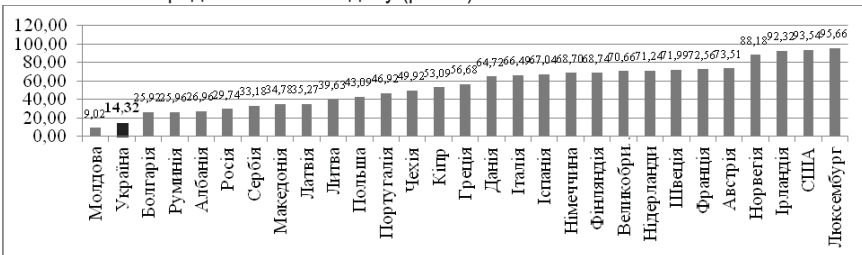

Рис. 2. Виробіток серед європейських країн у 2011 році, тис. дол. на одного зайнятого у 2011 році

Джерело: складено автором за даними [10]

Темпи росту виробітку в Україні були більш, ніж в 3 рази вищими, ніж в розвинених країнах. Так, якщо середньорічний виробіток в розвинених країнах зростає схожими темпами – 0,7 – 1,3 % (в США протягом 2003 – 2011 років він зростає в середньому по 1,3 %, у Франції – 0,8 %, в Німеччині – 0,7 % та у Великобританії – 1 %), то в Україні він щорічно збільшувався на 3,9 %. Проте, щоб досягти рівня виробітку розвинених країн, цей показник повинен бути в 2 рази вищим.

Підвищення продуктивності праці – архіважливе завдання на всіх рівнях економіки. В основі довгострокового економічного зростання, що забезпечує конкурентоздатність, лежить саме продуктивність праці. Україна має потенційні можливості для вирішення проблеми підвищення продуктивності праці. Для цього в країні є визнані науковці, практичний досвід, природний потенціал та інші можливості підвищення продуктивності праці в сучасних умовах.

Низька продуктивність праці в Україні пояснюється багатьма причинами:

1. Відставання в продуктивності праці обумовлено насамперед неефективною організацією праці.

2. Непрозоре і надмірне регулювання. Державне регулювання встановлює адміністративні процедури взаємодії органів влади та бізнесу, а також регламентує деякі бізнес-процеси в компаніях. І в тому, і в іншому випадку якість регулювання безпосередньо впливає на ефективність бізнесу. Адміністративні процедури в Україні часто надмірно ускладнені і вимагають багато часу, а їх результати непередбачувані. Це веде до корупції і знижує ефективність бізнесу, а в ряді галузей створює нерівні умови конкуренції. Так, наприклад, за складністю ведення бізнесу Україна посідає 145 місце серед 185 країн станом на 1 червня 2012 року; за рівнем корумпованості Україна зайняла 144 місце із 176 країн у 2012 році [5]. Найгіршу позицію Україна має за індексом "Дозвільна система у будівництві", випереджаючи лише Албанію та Еритрею (обидві країни знаходяться на 185 місці). Так, процес отримання дозволу на будівництво в Україні вимагає проходження 20 процедур із загальною тривалістю 375 днів та вартістю у 1262,6% від середнього доходу на душу населення в країні [5].

3. Застарілі потужності та методи виробництва. Ступінь зносу основних засобів в Україні становив у 2010 році 65,9% [5, с. 14]. Стимує ріст продуктивності праці також і використання застарілих технологій у роздрібному банківському секторі. Проведення платежів в електронній формі через банкомати або Інтернет вимагає приблизно в 12 разів менше трудовитрат, ніж здійснення цих же операцій у відділенні банку. Тим не менше, в Україні дві третини платежів проводиться в банківських відділеннях, в той час як у Нідерландах – 10%, а в Сполучених Штатах – 7% [5, с. 26] Справа тут не в недостатньому розвитку інфраструктури електронних платежів: в Україні майже стільки ж банкоматів на душу населення, скільки в інших європейських країнах. Переважання операцій, здійснюваних у відділеннях, пов'язано з тим, що для значної частини споживачів електронні канали є більш складними, тому ця частина населення має сформовану звичку жити в умовах економіки готівкових грошей.

4. Нестача професійних навичок. Україна відрізняється високим рівнем грамотності населення і гарною якістю технічної освіти. Тим не менше, дефіцит навичок управління – один з основних факторів, що обумовлює відставання України за рівнем продуктивності.

5. Нерозвиненість фінансової системи. Україна зайняла 157 місце серед 185 країн у 2012 році у рейтингу за індексом банкрутства [5]. Нестача власних коштів у більшості підприємств України, а також зниження інвестиційної привабливості країни, особливо в період кризи, призвело до браку коштів для фінансування проектів, які б сприяли підвищенню продуктивності праці.

6. Відсутність стимулів до підвищення продуктивності праці.

7. Низькоефективний менеджмент і, як наслідок, неефективні бізнес-процеси; недостатня інформатизація та автоматизація виробництва і менеджменту, в результаті – неефективні методи виробництва та управління та ін.

Із світового досвіду вирішення проблеми підвищення продуктивності праці слідує необхідність розробки державної політики, яка була б прийнята і здійснювалась на виробничому рівні. Для конкретизації такого роду політики необхідні державні і регіональні програми продуктивності, які включають завдання по розробці і здійсненні практичних заходів, направлених на підвищення продуктивності праці, науково-методичне забезпечення, інформаційне підкріплення, розробку рекомендацій по оцінці продуктивності та узагальнення статистичних даних.

Вирішальною передумовою зростання продуктивності праці є, передусім, науково-технічний прогрес, запровадження ресурсозберігаючих технологій, вдосконалення організації праці. Доречно нагадати, що витрати розвинених країн на науку і високі технології у десятки рази перевищують аналогічні витрати в Україні. Це дозволяє розвивати виробництво високотехнологічної продукції, що приносить лівову частку доходів від експорту, нарощувати обсяги виробництва конкурентоспроможних товарів і послуг.

У сучасних умовах з продуктивністю праці пов'язують успіх у конкурентній боротьбі на ринку, стійкість і розвиток підприємства, тому завдання підвищення продуктивності праці актуальне і знаходиться поряд із завданнями підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності підприємства. Розвинуті країни завдячують своєму довготривалому підйому в економіці саме постійному зростанню рівня продуктивності праці.

Між тим, підвищення продуктивності праці не може бути самоціллю, адже пріоритетом в цивілізованому світі сьогодні вважається якісний людський розвиток. Тому, опікуючись проблемою зростання продуктивності праці, не можна нехтувати значенням соціальних процесів, розвитком освіти, науки, охорони здоров'я, забезпеченням гарантій в оплаті праці і соціальному захисті, забезпеченням безпеки праці, підвищенням кваліфікації, постійного професійного навчання кадрів. Ключовою проблемою при цьому має бути подолання низької мотивації до високопродуктивної праці, до розробки раціоналізаторських пропозицій, винаходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: Підручник. – 5-те вид., оновлене. – К., 2011. – 390 с.
2. Грішнова О.А. Трудовий потенціал України: оцінка стану, ефективність використання, стратегічні напрями розвитку [Монографія]. – Черкаси: видавництво ТОВ "МАКЛАУТ", 2011. – 360 с.
3. Макконелл К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика: пер. с англ. / Макконелл К.Р., Брю С.Л. – 16-е изд. – М.: ИНФРА-М, 2006. – XXXVI, 940 с.
4. Маркс К. Капитал, 1867. – Том 1. – 900 с.
5. Місце України у рейтингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.me.gov.ua/file/link/193720/file/DB_2013.doc.
6. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3. – К.: Видавничий центр "Академія", 2002. – 951 с.
7. Ревенко А. Продуктивність праці в сучасних умовах // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 2. – С. 32 – 37.
8. Семикіна М.В. Продуктивність праці: методологія вимірювання, передумови зростання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Npknntu_e/2010_17/stat_17/70.pdf.
9. Синк Д.С. Управление производительностью: планирование, измерение и оценка, контроль и повышение: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989. – 528 с.
10. Статистичні дані ЄЕК ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w3.unece.org>.
11. Тимчасові методичні рекомендації розрахунку продуктивності праці в цілому в економіці та за видами економічної діяльності. Наказ Міністерства економіки України від 26.12.2008 р. № 916 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/control/uk/publish>.
12. Центр продуктивності Міністерства праці та соціальної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cl.com.ua/templates/clg/img/seminar_2010/part0.pdf.

Стаття надійшла до редакції 15.01.13

Костенко Т.О., асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

**СУЩОСТЬ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ПОВЫШЕНИЯ
ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ**

Рассмотрена динамика выработки в Украине по сравнению с другими европейскими странами в течение исследуемого периода. Приведены основные причины низкой производительности труда в нашей стране. Обоснована важность повышения производительности труда на предприятиях.

Ключевые слова: труд, производительность, производительность труда, выработка, общественная производительность труда, рост производительности труда.

T.O. Kostenko, postgrad. stud.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

**THE ESSENCE AND ECONOMIC VALUE OF INCREASING EMPLOYMENT IN PRESENT
CIRCUMSTANCES**

The paper studies dynamics of output in Ukraine in comparison to other European countries throughout the period under consideration. Main causes for low labor productivity are identified as regards Ukraine. The significance of raising labor productivity in enterprises is justified.

Keywords: labor, productivity, labor productivity, output, social labor productivity, labor productivity increase.